

ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

В статті аналізуються слова різних частин мови, які є "егоцентричними", тобто орієнтуються на суб'єкта мовлення, на ego, на "я", а також розглядається зв'язок деяких лексичних одиниць з певними мовленнєвими актами.

Сучасні лінгвістичні дослідження направлені як на вивчення семантики і структури мовних одиниць, так і прагматичного аспекту їх використання. Прагматика має справу з відношенням мовних знаків до людей, які користуються мовою. Ідея про відношення мовних знаків до суб'єктів мовлення була вперше запропонована Чарльзом Моррісом в 1946 році. В другій половині XX-го століття вона набула великої підтримки серед лінгвістів різних країн.

Використання людиною мовних знаків - це процес мовлення, в результаті якого породжується текст, що може бути об'єктивований в письмовій і усній формах. Прагматичні дослідження проводяться, перш за все, на матеріалі тексту та його одиниць, зокрема речення-висловлювання.

Лексичні одиниці, безперечно, не є засобами комунікації, хоча використовуються для побудови речень-висловлювань, елементарних одиниць тексту, за допомогою якого здійснюється комунікація. Не весь словниковий склад мови несе прагматичне навантаження. Лише деякі слова можуть передавати прагматичну інформацію завдяки тому, що їх лексичне значення орієнтується на суб'єкта мовлення, або ж їх використання є характерним для тих чи інших мовленнєвих актів.

Лексичний склад мови можна розділити на дві групи. До першої належать слова, які точно і чітко позначають навколишній об'єктивний світ як системи відношень. Інша група слів відображає кваліфікативно-оцінні сфери людини, її "я", тобто вони орієнтуються на людину, яка є учасником комунікації: адресантом, який відправляє повідомлення, чи адресатом, який отримує повідомлення. Такі слова називаються в працях лінгвістів різних шкіл неодинаково: егоцентричні, дейктичні, автореферентні, знаково-рефлексивні слова, індикаторні вирази, індекси, шифтери тощо. Ми будемо користуватися терміном "егоцентричні слова", вважаючи його найбільш зручним для того, щоб вказати на специфіку слів, що орієнтуються на суб'єкт мовлення, на ego, на "я".

Під час акту комунікації ситуація мовлення егоцентрична в тому сенсі, що суб'єкт мовлення приймає на себе роль ego і все співвідносить зі своєю точкою зору [1:638].

"Егоцентричні слова" неоднорідні за своєю природою. Ю. С. Степанов групує їх по трьох координатних вісях [2: 229]: суб'єкта мовлення, просторових відношень, часових характеристик, виділяючи на кожній з них по три прагматичні домінанти, які співвідносяться між собою на основі наближеності/віддаленості від суб'єкта ("я"):

суб'єкт мовлення	просторові відношення	часові характеристики
я -----	тут -----	зараз
ти -----	коло тебе -----	тепер
він -----	там -----	тоді

Виділені прагматичні домінанти утворюють три яруси:

ярус мовця, адресанта /я - тут - зараз/;
ярус співбесідника, адресата /ти - коло тебе - тепер/;
ярус третьої особи /він - там - тоді/.

В англійській мові відповідно співвідношення прагматичних домінант можна представити таким чином:

I ----- here ----- at the present moment;
you ----- near your ----- at the present time;
he ----- there ----- then.

Спільним між домінантами кожної координатної вісі є те, що вони втягнуті в процес комунікації, а їх відмінність пояснюється різним ступенем наближеності /віддаленості від суб'єкта мовлення.

Аналізуючи три ранги "егоцентричних слів", доречно зауважити, що серед лінгвістів не спостерігається одностайності думок в цьому питанні. Так, наприклад, А. В. Кравченко [3:89] вважає, що недоречно зараховувати "він"/"he" до егоцентричних слів, виходячи з того, що:

"я"/ "I" - "той, хто зараз говорить";
"ти" /"you" - "той, до кого я звертаюсь";
"він"/ "he" - "той, хто не я і не ти".

На наш погляд, недоцільно виключати "він"/"he" з егоцентричних слів, тому що це призведе до відмови в статусі егоцентричних слів іншим елементам цього ж ярусу: there, then. Лексичне значення цих слів розкривається в словникових статтях [4] за допомогою елементів першого ярусу; here, the present.

there - adv of place and direction /contrasted with here/... ,

then - /adv/ at the time /past or future/;

past - /adj/ of the time before the present;

future - /n, adj/ coming after the present.

Враховуючи ідею про індивідуального і колективного адресанта, адресата і третіх осіб [5:40], до слів, що позначають індивідуальних суб'єктів, можна додати слова, що позначають групових суб'єктів:

I/we - here - at the present moment;

you¹ / you² - near you - at the present time;

he, she/they - there - then.

"I" вказує на автора усного чи письмового повідомлення, "we" - на автора усного чи письмового повідомлення і іншої людини /чи інших людей:

I -/pers pron / used by a speaker or writer to refer to himself;

we - /pers pron /used by a speaker or writer referring to himself and another or others;

"You¹" відноситься до отримувача інформації, а "you²" вказує на групу людей, до якої належить отримувач інформації, але не належить мовець.

You - /pron/ the person/s/ addressed.

Коли говорять про третю особу, вживають "he", "she". "They" вказує у цілому на людей, виключаючи адресанта та адресата мовлення. "One" позначає людей взагалі, включаючи адресанта і адресата мовлення.

Навколо виділених центральних слів кожного ярусу групуються інші лексичні елементи. Подібність прагматичної інформації, яку вони передають, може підтверджуватися спорідненістю лексичних значень елементів. Так, наприклад, "I"/"we" об'єднують слова: our, my, ours, mine, myself, ourselves. В їх семантичній структурі присутні форми слів "I", "we" :

my - belonging to me;

our - belonging to us, that we are concerned with, etc.

"You" починає список таких слів, як your: yours, yourself, yourselves. Відповідно:

he - his, himself;

she - her, herself;

they - their, theirs, themselves.

Слова, що фіксують просторові і часові відношення, доповнюються багатьома іншими словами. Наприклад:

hence - /adv/ from here;

nowadays - /adv/ at the present time.

Не завжди тлумачний словник може допомогти зрозуміти егоцентричне слово. В цьому випадку розуміння забезпечується знанням про об'єктивну ситуацію і аналізом конкретного речення-висловлювання, яке позначає цю ситуацію. Наприклад, лікар гриво звертається до хворої дитини: How are we (=you) feeling today then? (Як ми себе відчуваємо?) Речення стає зрозумілим одержувачу інформації, тому що він знає, що в розмові з хворим лікар питає не про своє здоров'я, а про здоров'я хворого.

Запропонована Ю.С. Степановим класифікація егоцентричних слів трьох ярусів за координатними вісями суб'єкта мовлення, просторових відношень і часових характеристик, логічна – проте вона не охоплює всіх слів. Залишаються поза увагою, наприклад, егоцентричні позначення об'єктів і їх якостей, які суміщають в собі назву об'єкту (чи його якості) і вказують на їх відношення до "я". Прикладами таких слів є:

а) this-these (укр.цей-ці), які відносяться до об'єктів, що знаходяться коло мовця, і that-those (укр.той-ті), які вказують на предмети, що віддалені від мовця:

this/these and that/those are used to make a person or thing specific,

this/these are used when the person or thing is near in space or time to the speaker;

б) left - right (укр. лівий – правий):

left - (adj, n, adv) opposite of right/of, in, on, the side of a person's body which is towards the west when he faces north;

right - (adj) contrasted with left/of the side of the body which is toward the east when a person faces north;

в) spy - secret agent (укр. шпигун - розвідник):

spy – (n) person who tries to get secret information about the military affairs of other countries/called a "secret agent" if he is employed by one's own government and a "spy" if he is working for other countries.

На особливу увагу заслуговують модальні дієслова, які виражають широкий діапазон відношень мовця до того, про що говориться в реченні. Мовець: 1) інформує адресата про можливість чи її відсутність, необхідність дії, спроможність або неспроможність виконати дію; 2) вказує на свої висновки щодо того, про що говориться в реченні; 3) намагається заохотити/спонукати адресата виконати/не виконати певну дію [6:11]. Цей широкий спектр відношень забезпечується різними мовленнєвими актами. Наприклад:

прохання: Can I borrow your car, please?
докір: You might have done it long ago.
наказ: You must come at 8.
порада: You shouldn't eat so much.

Цікаво зауважити, що особисте ставлення мовця нейтралізується, коли констатуються правила, з якими він згоден [7: 129]. В реченні "I must write to Ann" must має значення необхідності з точки зору мовця. В реченні, що передає правила перевезення собак ескалатором, "Dogs must be carried. (notice on escalator)" думка мовця не суперечить вимогам пересування ескалатором. Вираз "нейтралізується ставлення мовця" не означає його відсутності, а вказує на те, що ставлення мовця до ситуації не протистоїть загальним правилам. Ведучи розмову про нейтралізацію ставлення мовця, доречно згадати класифікацію модальних значень на внутрішні (коли присутній контроль з боку мовця - I won't do it again) і зовнішні (коли відсутній контроль, але не відсутнє ставлення з боку мовця - I'm sure it won't last).

Дж. Браунтон писав: "... we can identify two kinds of modal meaning: intrinsic, in which some kind of human control is present, and extrinsic in which the events are beyond human control, though not human judgement" [8:161].

Ставлення мовця до того, про що він говорить, може виражатися в семантичній структурі деяких прикметників. Наприклад:

achievable - that can be achieved (circumstantial possibility of the action);
deplorable - that is, or should be deplored (desirability of the action);
notifiable - that must be notified to public health authority (real necessity of the action).

Серед лексики, що несе прагматичне навантаження, є велика група слів, які вказують на прояв певної ілюкутивної сили речень, вжитих в різних мовленнєвих актах [9: 173]. Сюди належать вирази типу: I believe, believe me, I assure you. I'm certain, quite frankly, as you know, you see, naturally, of course, it goes without saying, etc.

Отже, прагматична інформація може передаватися деякими лексичними одиницями, які належать до різних частин мови. Прагматичне навантаження слів можна розглядати в двох аспектах: співвіднесеності слів з суб'єктом комунікації за критерієм наближеності/віддаленості і зв'язку слів з певними мовленнєвими актами.

1. Lyons J. Semantics. - London etc.: Cambridge Univ. Press, 1977.-Vol. 1,2.
2. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка. М.: Наука, 1985. - 126 с.
3. Кравченко А. В. Вопросы теории указательности: эгоцентричность, дейктичность, индексальность. - Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1992. - 210 с.
4. Hornby A.S. Oxford Advanced. Learner's Dictionary of Current English. - Oxford: Oxford University Press, 1982. - Vol.1,2
5. Leech G., Svartvik J. A Communicative Grammar of English. - Moscow: Prosveshcheniye, 1983.- 304 P.
6. Yevchenko V.V., Syngayivska A.V. How to Use English Modals. -Житомир: Полісся, 1999. - 146 с.
7. Ghalker S. Current English Grammar. Hong Kong: Macniillan Publishers, 1989. - 295 P.
8. Broughton G. The Penguin English Grammar A-Z for Advanced Students. - Aylesbury: Penguin English, 1990. - 320 p.
9. Holmes J. Modifying Illocutionary Force // Medvedeva L.M., Starykova O.M., Medvedeva M.Ju. Readings in Linguistics.- Kyiv: Vysca Skola, 1993, p.165-188.

Матеріал надійшов до редакції 20.03.2000 р.

Котнюк Л.Г. Прагматическая нагрузка лексики английского языка .

В статье анализируются слова разных частей речи, которые являются эгоцентричными, то есть ориентируются на субъекта говорения, на "эго", на "я", а также рассматривается связь некоторых лексических единиц с определенными речевыми актами.

Kotniuk L.H. The pragmatic value of English words.

The article deals with the words of different parts of speech which are "egocentric", i.e. oriented to the speaker, to "I", to "ego" as well as analyses the connection of some lexical units with certain speech acts.